

„Őszintén nem sajnálom azt, amit nem éltem meg – de sok mindent sajnálok, amit nem olvastam” – írja Márai Sándor a naplójában,¹ és ez a belátás a „*maradj izzó parázs*” című tanulmánykötet kapcsán is jogosan fogalmazódhatna meg az azt *nem* olvasók-

ban. A könyv ugyanis megpróbálja érinteni az élet(mű) fontosabb részeit, ami nemcsak azt jelenti, hogy egyetlen jelentős alkotói korszak sem marad tárgyalatlannul, hanem azt is, hogy az öt ciklusra bontott kötet (I. *Távlatok*, II. *Életrajz, filológia*, III. *Értelmezések*, IV. *Hatások*, V. *Na-*

pok) értekezik többek között a Márai-kiadás, a filológia, a próza- és líratechnika, a műfajtság, az életrajz és a hagyománytörténet kérdéseiről is. A sokoldalú vizsgálatrendszerre – egy Márai-szóval élve – „vérpezsdítően”² hat, hogy a kutatók érdeklődése, irodalomtudományos habitusa, az általuk érintett műveltégerület sem mondható kifejezetten homogénnek, így egy dinamikus szerveződő, egymás alapvetéseit felülvizsgáló, meglátásaira reflektáló gyűjtemény bontakozik ki a 2019 novemberében, az ELTE-n megrendezett *Márai Sándor életműve* című konferencia³ anyagából. Miután a szövegdinamikai mozgások leginkább a már említett ciklusokon belül érzékel(tet)hetők, ezért a recenzió is ezeket követve próbál számot adni a Márai-kutatás újabb fejleményeiről.

A *Távlatok* talán a kötet leginkább széttartó egysége, azonban ez nem róható fel hibaként, hiszen épp a Márai-kutatás irányainak kijelölése az itt közölt írások feladata. Elsőként Fried István nyújt elismerő hangvételű áttekintést a Márai-életmű kiadásáról. A *Márai Sándor – 2019-ben* című tanulmány számos irányt mutat meg, ami a Márai-korpuszon belül produktívnak bizonyulhat: a Kafka-, Hesse-, Thomas Mann-hatástörténeten át Márai újságírói tevékenységéig, az irodalmon túlmutató intertextusokon keresztül (hippimozgalom) az „átlírizált tárca” műfajmegjelölési ajánlatig. Külön elismerésre méltó, hogy a Márai-kutató bizonyos felvetéseire már a könyvön belül is található az olvasó válaszokat. Fried István e szövegében részletesebben két esettanulmányt mutat be. Az elsőben a bécsi századfordulós modernség Máraira gyakorolt hatását követi nyomon életrajzi és filológiai megfigyelésekkel, a másodikban pedig az író Bildungsbürgertum-felfogásával foglalkozik. Szerinte a Márai-féle polgárszerepnek a legfontosabb attribútuma a műveltség,

Pinczési Botond 75

A MÁRAI-HÍVÁS

„*maradj izzó parázs*”. *Tanulmányok Márai Sándor életművéről*, szerk. Kosztolánczy Tibor et al.

a politikai kívülállás és a Kassa-élményt az emigrációban folyton szem előtt tartó, annak reprezentációjára törekvő irodalom. Azonban ezek Márainál nem problémamentesen jelennek meg, sőt Fried szerint Márai nem döntött abban, hogy ő maga polgár-e, ekképpen inkább az állítható, hogy „a polgári író jelölés Máraira legfeljebb nagy vonalakban igaz, hiszen az író a polgári létezését nem monolit életrendként tudatosította, hanem a világban-lét egyik lehetséges, talán legjobb változataként.”

Kulcsár Szabó Ernő ismerteti a próza dallamának elméleti hátterét – leginkább Henri Meschonnicra támaszkodva –, majd érvelése szempontjából azt a fajsúlyos következtetést vonja le, miszerint nem az odaértett szerző hozza létre a jelentésconfigurációk egyediségét, hanem ellenkezőleg, „az alak(zat)i értelemben vett ritmus konstruálja meg a beszéd szubjektumát.” Kulcsár Szabó megállapítása azért rendkívül szignifikáns, mert a Márai-epika egyedi, felismerhető, dallamos hangját mind a kritika, mind maga a szerző elismeri, mégse található példa a recepcióban ennek pontosabb, részletesebb tárgyalására. Kulcsár Szabó először a *Féltékenyek* című művön elemzi a Márai-dallam működését, és szoros összefüggést talál a fokalizációs eldönt(het)etlenségek, valamint a dallam sajátosságai között, hiszen a vizsgált jelenség nem rendelhető hozzá sem a szereplők, sem a narrátor szólamához. Ezt pedig tovább árnyalja az alá- és mellérendelő mondatok bonyolult egymásrautaltsága, a szövegáramlást megakasztó kifejezések, bizonyos szintaktikai egységek időmértéke, valamint a szavak összecsengése, amelyek szintén meloszéként azonosíthatók. Arról nem is beszélve, hogy a mondatszövés ezen harmóniáját tovább variálja a Márai-mondat, amely jelentésképzése mérsékelt tempóban, mégis folyamatosan haladó gondolatritmussal bontakozik ki. Ezután az *Egy polgár vallomásai*, majd a *Szindbád hazamegy* című szöveg válik a vizsgálat tárgyává. Utóbbi műben Kulcsár Szabó két részletet hasonlít össze a harmóniaszerkezet szempontjából és mutatja ki a Márai-mondat kiegyensúlyozott építkezését, illetve a részletek eltéréséből is inkább e mondatépítkezés ismertetőjegyeire mutat rá. A kutatás eredményei Örley István dallam-metaforája ellenében, vagy azt kiegészítve nyerik el valódi jelentőségüket, hiszen Kulcsár Szabó szerint a dallam inkább utal egy melodikus jólhangzásra és nem pedig a mondatszerkezeti harmóniára, márpedig a Márai-mondat melosza, harmóniaszerkezete már mindig is elválaszthatatlan annak igazságtartalmától, és ezáltal képes olyan egyedi hatásfokkal működni, amivel a magyar irodalomban példátlanak bizonyult.

Szávai János a Márai-kép változását követi végig tanulmányában. Először Márai Párizsba emigrálásán és választott életkörülményein keresztül szemlélteti, hogy az író világszemlélete mennyire eltért kortársaiétól. A továbbiakban Szávai a kritikai visszhangot tárgyalja, elsőként Lukács György kritikájára utalva, majd Örley Istvánéra, aki egészen más szempontok szerint,

de szintén lesújtó véleményt fogalmazott meg a kezdetben általa elismert Márai-prózáról. Örley kifogásai egybeesnek Ottlik Gézáéval, melynek alapját elsősorban a Márai-szöveg előíró, ítélkező hangoltsága és kísérleti jellege jelentette. Ottlik ezen túlmenően saját regénykoncepcióját kérte számon Máraitól. Elsősorban az 1948-at követően dominánssá váló baloldali kultúrpolitika hallgattatta el a hazai recepciót, ami a nyolcvanas években indult újra, és a rendszerváltás után bontakozott ki. Kertész Imre felolvasásai, Máraitól kölcsönzött idézetei is pozitív irányba lendítették a hazai hatástörténetet. Kertészre elsősorban a naplóbejegyzések voltak nagy hatással, többek között az, amelyben Márai külső szemmel, megrendülten ír a budakalászi téglagyárról, ahol hétezer magyar zsidó, köztük Kertész Imre is várta a deportálást. Ezentúl Kertész elismerően szól Márai demonstratív emigrálásáról, amelyet mások a korban magánérdekű menekülésnek minősítettek, valamint Márai öregkori hallállal való szembenézése szerinte bátorságról ad tanúbizonyságot. A Szávai-tanulmány kimutatja, hogy külföldön csak a szerző halála után arattak sikert a fordítások, de érdekes módon éppen nem a magyar kritika által legnívósabbnak tekintett művek emelkedtek ki más országokban.

A második ciklusban szereplő szerzők elmélyült történeti kutatásokba bocsátkoztak, ugyanis szinte kivétel nélkül felhívják arra a figyelmet, hogy Márai Sándor „pontatlanul”, a valóságot elferdítő módon vezette naplóját. A második, *Életrajz, filológia* című részt Ötvös Anna nyitja meg, aki tanulmányában levéltári dokumentumok és naplóbejegyzések alapján tekinti át Márai Sándor és Mihályi Ödön barátságát. E mély, szeretetteljes, mégis jellemük miatt elkülönböződésekre is okot adó barátság öt évet ölelt fel. Ötvös kronológiai sorrend szerint halad egészen iskolás koruktól, első verseskötetük kiadásán át, politikai állásfoglalásukig, majd barátságuk – Márai pletykálokódása miatt bekövetkező – megszakadásáig. A tanulmány történeti dokumentumként, önéletrajzi regényként kezeli az *Egy polgár vallomásait*, így több idézettel dolgozik a műből, amely Ödön és Sándor barátságára utal.

Kosztolányczy Tibor és Nemeskéri Erika tanulmánya arra keresi a választ, hogy vajon az idős Márai miért utasíthatta el a *Nyugat* folyóirathoz való tartozást? A kutatás kiderítette, hogy a fiatal Márai még figyelőket küldött színházi előadásokról németországi tartózkodása alatt, valamint Füst Milánon keresztül próbált egy novellát bejuttatni a *Nyugat* hasábjaira. Később egy Charles-Louis Philipperől szóló figyelőjéhez egy verset csatolt, azonban a *Nyugat* mindkét szöveget elutasította. Válaszul Márai egy szándékosan sértő hangvételű levelet küldött 1924-ben, amivel saját önbecsülését próbálta helyreállítani, hiszen még ha nem is volt annyira elismert akkoriban,

mint azt önmagáról állította, de valóban kiépítette külföldön írói egzisztenciáját. E levél után tíz évig nem publikált a *Nyugat*-ban. A későbbiekben Márainak lett volna lehetősége a pénzügyi válságba került *Nyugat* felszámolásában is részt vállalni, de ezt visszautasította, végül a válsághelyzet 78 is konszolidálódott, és Márai az 1930-as évek közepére távolságtartó, udvarias viszonyt alakított ki a *Nyugattal*. A folyóirat rendszeresen szemlélte Márai munkáit, és többnyire méltató kritikákat adott közre róluk, amelyekben szóvá tették újító regénytechnikáját, de modorosságát is. Kosztolánczy és Nemeskéri tanulmányukban arra a következtetésre jutnak, hogy Márai élete végén azért utasította el az e nemzedékhez, értelmiségi körhöz való tartozását, mert a *Nyugat*-ot olyan kulturális kontextusba helyezték át, ami számára elfogadhatatlan volt.

Mészáros Tibor tanulmánya a Márai politikai állásfoglalásával kapcsolatos félreértésekre, bizonyos következtetések „demagóg” mivoltára világít rá. Elemzésének fókuszában az 1936-os esztendő áll – ekkor több olyan esemény is történt, amely félreértésekre adhat okot. Szemléletes példa Márainak az *Ujságtól* a *Pesti Hírlap* szerkesztőségébe való átkerülése, amit – többek között – Méliusz József, Rónai Mihály és Hatvany Lajos is a jobboldalra való át-pártolásként értelmezett, miközben Mészáros Tibor dokumentumokkal támasztja alá, hogy a lapváltás háttérében inkább népszerűségének, saját és felesége életének a védelme, valamint anyagi okok állhattak.

Reichert Gábor *A kommunista sajtó Márai-képe* című tanulmánya első sorban az 1945 és 1948 közötti időszakot érinti. 1945-ben jelent meg az első olyan kommunista publicisztika, amely élesen bírálja Márait. Horváth Márton *Babits halotti maszkja* című szövegében a „polgári író” kategóriáját dehonosztálóan érti, egy olyan életformaként, amely arisztokratikus lenézéssel viszonyul a néphez. Szerinte egy Magyarországon valójában soha nem is létező osztályról van szó, amelynek művészetfelfogása anakronisztikus és művészete sérti a háborús áldozatok méltóságát a „hibátlan”, jól csengő mondatokkal. Ez az érvelés azért is hat abszurdumként, mert Reichert arra mutat rá egy Márai-interjúban, hogy Horváth és Márai nézetei egészen hasonlóak, ami az öncélú művészet elutasítását és a múlt felülvizsgálatát illeti, valamint Márait bizonyos naplóbejegyzéseiben szintén foglalkoztatja a polgárság korszerűtlen beszédmódja. Azonban a tanulmány szerint lényegtelenek bizonyos szemléletmódbeli hasonlóságok, mert Márait első sorban ideológiai alapon a bűnbakképzés céljából használták fel a kommunista sajtóban.

Az *Értelmezések* egyértelműen a kötet legsokszínűbb egysége. Tóth Csilla narratológiai elemzése Márai harmincas és negyvenes években megjelenő regényeiben vizsgálja a monológ, a retrospektív elbeszélés, valamint a narrátori és a szereplői megszólalások viszonyát. A tanulmány szerint „[a]z

úgynevezett Márai-regény legfontosabb művészi újítása a szereplő és a narrátor újraértelmezett viszonya. A realizmus/naturalizmus mindentudó narrátora eltűnik, helyét a szereplői monológok veszik át, ami kísérlet a narrátor hagyományos szerepének meghaladására – egyben egy új, a tudatregénytől eltérő módszer az idegen tudat narrátori közbeavatkozás nélküli ábrázolására.” Czetter Ibolya *A szegények iskolája* című esszéiben vizsgálja az irónia megnyilvánulási formáit a kognitív pragmatika értelmezői keretében. A Czetter-tanulmány a kötet egyik kulcsszövege abban az értelemben (talán nem véletlen, hogy a tanulmányok számát tekintve épp középre helyezték a szerkesztők), hogy elvégzi az irónia komplex fogalmának bemutatását, így több kutatás is az adott szöveg részkerdeéseire tud fókuszálni. Így tesz például Mekis D. János is, akinek *A négy évszokról* szóló elemzése szintén az iróniára fut ki. Megvilágító erejű Bengi László komparatistikai vizsgálata, amelyben Márai *A tévedés* című novelláját két Kosztolányi-szöveggel, míg *A találkát* Karinthy *Vaszilij* című kisprójájával hasonlítja össze. Az előző nemzedék alkotóival való összevetés alapját a tematikus és szüzsébeli hasonlóság adja, de érdekes módon a Márai-szövegek ereje abban rejlik, hogy az elődökhöz képest kerülnek a közhelyességet, a példázatoságot.

Az *Értelmezések* zárótanulmányait Lengyel Imre Zsolt és Sebők Melinda jegyzik. Előbbi tanulmányának jelentősége abban rejlik, hogy kibillent az *Egy polgár vallomásairól* szóló diskurzust a „racionalista regény” értelmezési keretéből, és az irracionálitást alátámasztó elbeszélői megszólalások, szófordulatok, cselekménymozzanatok, illetve a főhős révén exponált írófelfogás felől vizsgálódik. Innen szemlélve a racionalista „levezetésekben” rendszerint kulcsfontosságúnak tartott zárófejezet az ironikus olvasás lehetőségét kínálja fel – és épp ellenkezőleg, a lét irracionális szemléletét hirdeti. Márpedig Lengyel Imre Zsolt szerint az *Egy polgár vallomásaiban* jelenlévő irónia képes megmutatni a polgári kultúra illuzórikus jellegét, ezáltal a regény markáns kritikáját nyújtja a kapitalizmus kizsákmányoló működésmódja felett szemet hunyó arisztokratikus polgári beállítódásnak.

Sebők Melinda szerint bár költői szövegek a Márai-életmű prózai vonulatához képest csekély számban jelentek meg, mégis hozzájárultak a modernség költészettörténeti kiteljesedéséhez. A kutatás különös figyelmet szentel a Márai-költészetben végig, változatos módon fellelhető kimondás és hallgatás viszonyának. Márai pályakezdésében már megmutatkozott a csönd mint versszervező motívum, igaz, az *Emlékkönyv* című kötetben e poétikai eljárás inkább nyugatos imitációnak hat. Nem úgy, mint a második verseskötet expresszionista versbeszédében, majd a harmadik, *Mint a hal vagy a néger* című könyv vallomásos hangoltságában – e kötetet Márai a lírától

való búcsúzás szándékával írhatta meg. Ezután csak magánéleti válsághelyzeteiben (*Alkalmi vers*), a második világháború traumáját követően (*Verses könyv*), az emigrációban rátörő írói és személyes felelősségvállalástól indítatva (*Halotti beszéd*), illetve az 1956-os események miatt (*Mennyből az angyal*) nyúlt a líra műneméhez, azonban Sebők szerint e művek mindegyikében fellelhető a hallgatás és a kimondás dichotómiája, akár az intertextualitás alapjául szolgáló versszervező alakzatként a *Halotti beszéd*ben, akár a *Verses könyv*ben, amelyben a csend poétikája segít kimondani a háború borzalmaikat.

A *Hatások* című szakasz kutatásai hatástörténeti összefüggésekben vetnek össze egy adott Márai-művet az általa megidézett szöveggyománnyal, például a *Távollévő jelenléte* című tanulmány a *Béke Ithakában* és az *Odüsszeia* kapcsolatát vizsgálja. Gintli Tibor komparatiztikai elemzésének középpontjában elsősorban Ulysses személyisége és a jelenség kulturális kiterjeszhetősége áll, ebből a szempontból a szereplői szövegek szavahihe-tőségének ironikus kikezdése, a kaland és a béke cselekménybeli szerepének átértelmezése, valamint Ulysses jelenlétének hiánya az, amiben produktívan tér el „elődjétől” a Márai-regény. Többek között ezen narratológiai, struktúrális és dramaturgiai változások, továbbá a műfaji transzformáció, a pátoszos modalitás és a halálhoz való viszony vezetnek végső soron azon állításhoz, mely szerint a regényhős embertípusa a múltba veszett, és ezáltal emelkedik újra mitikus magasságokba.

Amedeo Di Francesco, bár megidézi Márai Szophoklészhez való viszonyát recenziók és naplóbejegyzések által, azonban inkább újramondja, illetve néhány filológiai, biográfiai adattal egészíti ki azokat, viszont az értelmezői viszony, valamint a fordítástechnikai és irodalomtörténeti távlatok komolyabb megnyitása csupán ígéret marad. Amikor a tanulmány elmozdul az értelmezés irányába, akkor azt nem támasztja alá semmilyen okfejtés, így ezen részek mindössze ötletelésnek tűnnek a hivatkozások ellenére is. A kutatás eredménye, hogy felállítható egy párhuzam Márai és Oidipusz között, amit a tanulmányban szereplő Kertész-idézet foglal össze a legpontosabban: „San Diegóban él ekkor, félvakon, magányosan, szabadon és bölcsen, akár az öreg Oidipusz Kolónoszban.”

A *(S)irályok* című tanulmány Márai Sándor és Csehov azonos című művei között mutat ki hatástörténeti összefüggést, mégpedig abban a tekintetben, hogy a magyar író dialógusregényének bizonyos prózapoétikai eljárásai visszavezethetők a Csehov által jegyzett ornamentikus prózához, ekképpen hívja fel a figyelmet Szabó Tünde a Márai-mű formanyelvi hibriditására.

Kányádi András *A sziget* intertextuális kiterjedését térképezi fel és de-tekált ironikus rájátszást a *Halál Velencében* és *A pusztai farkas* című szövegre.

Tanulmánya végén a Márai-naplókat is idézi, melyekből kirajzolódik, hogy Márai nagyon is rivalizált a két német szerzővel azok nemzetközi reputációja miatt.

A *Napok* cikluscím első látásra zavarba ejtheti az olvasót, azonban a tanulmányok elolvasása után nyilvánvalóvá válik a szerkesztői címadás mögötti motiváció. Egyrészt a szóból kihallható a három kötetzáró tanulmány alapjául szolgáló napló, másrészt a cím egy sokkal életközelibb, Márai Sándor emberi oldalát megismerni kívánó olvasási stratégiát implicál. Dobos először Derrida kapcsán tárgyalja a tanúságtevő beszéd sajátosságait, majd tanulmánya második részében Márai olvasmányélményeihez készített jegyzeteit, a magyar történelem alakulásához, személyes emlékeihez, külföldi tapasztalataihoz fűzött meglátásait kontextualizálja és értelmezi biográfiai és filológiai alapossggal. Továbbá jó arányérzékkel emeli ki a jelentős, de eddig a naplók diszkursusában alulartikulált bejegyzéseket, gondolva például a digitalizáció kapcsán tett reflexiókra. Az életút megrázó mivolta abban rejlik, hogy Márai Sándor élete és halála nem választható le a 20. század Magyarországának történelmi eseményeiről, legyen szó akár a trianoni békeszerződésről, a második világháború borzalmairól, a kommunista irodalmi intézményrendszer depriváló hatásairól. Mindebből pedig az következik, hogy *A teljes Napló* egyszerre olvasható krónikaként és „egyedülálló önkifejezésként, amely saját igazságra tart igényt.”

Györfly Miklós tanulmánya láttelelet Márai emigrációhoz való viszonyának megváltozásáról, amely fordulatként az 1947-es és 1948-as évben jelentkezett. Miután a naplók részletesen dokumentálják a pálfordulást, a Györfly-szöveg pontos lélektani analízisét nyújtja ennek az időszaknak, kezdve az 1947. februári Nyugat-Európából való hazatéréstől egészen addig, hogy a Révai Kiadó államosítása, illetve a Márai műveiről megjelent, ideológiai töltetű negatív kritikák következtében az író praxisa ellehetetlenült. 1948 nyarától Márai gyakorta írt naplójában végleges távozási szándékáról, ami az év szeptemberében be is következett.

Kosztolánczy Tibor második kötetbeli tanulmánya, a Márai utolsó naplóiról szóló „*beleírni valamit a semmibe*” a „*maradj izzó parázs*” legkevésbé tudományos hangvételű, de legmegrendítőbb munkája. Az 1980-as évek feljegyzéseit nyomon követő értekezés beszámol az amerikai kultúra Máraiban keltett idegenségérzetéről, felesége egészségi állapotának romlásáról, Lola és fogadott fia, János haláláról, majd az író gyászáról, magányáról, az ezekkel való küzdelemről, végül a szuicid szándékot megörökítő naplószövegekről is. Kosztolánczy végig fókuszban tartja Márai írói és olvasói tevékenységét, ami hol depressziója miatt teljesen megszűnik, hol épp az írás szolgál számára terápiaként. Bár az érzelmi hatás mint minősítő kategória egy tanulmánykötet

esetében nem éppen mérvadó, mégis méltányos és megható az az ítéletmentes, tisztelettudó értekezői mód, amellyel Kosztolányi Tibor Márai bejegyzéseire közelít. A könyvben olvasható kutatásokat tekintve talán ez az attitűd áll legközelebb az író önértelmező tevékenységéhez – meg-
82 hagyva ekként Márainak a „márais mondatokat.” A legszemléletesebb példa, amikor az író a halott felesége hangját *hot line*-szerűen hallja álmában: „1986. május végén az üzenet hangzóvá válik: »Hosszan, sokáig beszél a hang, aminek zenéje és virágillata van. Nem tudja abbahagyni. A sötét szobában hallgatom, félek, hogy megakad, valami megakadályozza, hogy ‘mindent’ elmondjon«. Márai szemléletesen, képszerűen, tömören és abszolút természetességgel beszél a rejtett tartományról, a tudattalanról. Minden további stilizálás hiteltelenné, szerepjátszássá alakítaná az élményt. Elhiszem az írónak, hogy nem őriült meg, és hogy mindez valóban így történt.”

A „*maradj izzó parázs*” kivételesen sok új szemponttal gazdagítja a Márai-értés legtöbb területét, például az életrajzi vonatkozásokat tekintve a gyerekkortól egészen halála körülményeiig terjednek a kutatások, míg a művek dimenziójában szintén átfogó képet kaphat az olvasó. A gyűjtemény érdemeiből az sem vesz el igazán, hogy a Kulcsár Szabó Ernő-tanulmány befejezése a kötetben máshol fel nem bukkanó módon nagyobb betűmérettel van szedve, illetve, hogy a kötetzáró tanulmány hivatkozásrendszere eltér a többi szövegtől. A tanulmánykötet sikerültsége abban rejlik, hogy kellő egyensúlyérzékkel kezeli a szövegközeli és az attól távolabb eső olvasatok arányát, így a könyv olvasója nemcsak Márai Sándor műveinek újraolvasásában lesz érdekelt, hanem egy árnyaltabb Márai-portréval is gazdagodik. (*Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Bp., 2020*)

¹ MÁRAI SÁNDOR, A teljes napló 1952–53, Bp., Helikon, 28.

² Uo., 277.

³ <https://miki.elte.hu/content/marai-sandor-eletmuve-konferencia.e.708> A kötet majdnem a konferencia teljes anyagát közli, mindössze egyetlen kivétel fedezhető fel, ugyanis Szabó Ádám *Canudos – Újratöltve (avagy egy regény újraolvasása)* című előadása „helyett” Györffy Miklós tanulmánya szerepel a könyvben.